

JOŽE GREGORIČ IN NJEGOV SLOVAR KOSTELSKEGA GOVORA

OB OSEMDESETLETNICI ROJSTVA

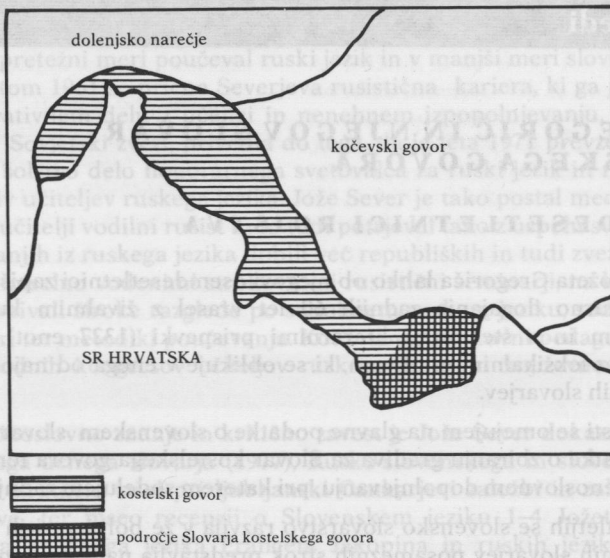
Za profesorja Jožeta Gregoriča lahko ob njegovi osemdesetletnici zapišemo, da se je v slovensko kulturno dogajanje zadnjih 60 let vrasel z živahnim kulturno-organizacijskim delom in s številnimi literarnimi prispevki (1327 enot),¹ v slovensko jezikoslovje pa z leksikalnim gradivom, ki se oblikuje v enega od najboljšejših slovenskih narečnih slovarjev.

Ob tej priložnosti se omejujem na glavne podatke o slovenskem slovarstvu v tem stoletju in na podatke o zbiranju gradiva za Slovar kostelskega govora ter informacijo o njegovem pomenoslovnem dopolnjevanju, pri katerem sodelujem zadnja leta.

V zadnjih desetletjih se slovensko slovarstvo razvija v že bolj izrazitih smereh. Poleg opusa dvojezičnih slovarjev posameznih strok predstavlja najbolj znano smer SSKJ,² druga je v temeljiti pripravi za zgodovinski slovar slovenskega knjižnega jezika,³ svojo pokrajinsko razsežnost ima seveda še nastajajoči slovar knjižne prekmurščine,⁴ tretjo slovarsko smer pa lahko vidimo v zbiranju narečne leksike slovenskih govorov. V okviru zadnje je treba omeniti npr. Miklavčevo rokopisno leksikalno gradivo iz pohorskih govorov in Šašlov rokopisni Rožanski narečni besednjak,⁵ slovenističnim in dialektološkim krogom pa sta znana zlasti dva narečna slovarja. To sta slovar črnovrškega narečja⁶ in dialektološko neocenjeni slovar prekmurskega beltinskega govora.⁷ Dosti narečnega leksikalnega gradiva je pravzaprav v vseh dialektoloških študijah, seminarjskih in drugih nalogah, le da je gradivo namesto po slovarskih načelih obdelano glede na glasoslovne in oblikoslovne probleme. Od sedaj potekajočih zbiranj narečne leksike je zlasti vredno omeniti zbiranje narečne in še druge leksike slovenskih govorov na Koroškem v Avstriji.⁸ Pred leti je besedje slovenskih istrskih govorov zapisovala skupina nedialektologov.⁹ Pri drugih narodih je skupinsko delo v narečni leksikologiji povsem običajno, pri nas pa je večina slovarjev, razen pravkar navedenih, bila vsaj v svoji zbirateljski fazi odvisna od posameznikov, ki sami pripadajo govoru, katerega besedje zbirajo. To velja npr. za nastajajoči slovar koroškega kapeljskega govora, dalje za zbiranje gradiva za slovar žirovskega in prleškega govora ter za slovarje, ki nastajajo v okviru magistrskih nalog (npr. slovar zadreškega govora¹⁰). Izjemi sta nastajajoči slovar terskega narečja in diferencialni slovar idrijskega narečja, ki imata zapisovalca iz drugih govorov.

Ob naslovu Slovar kostelskega govora je treba biti pozoren na dejstvo, da se gradivo ne nanaša na kostelski govor v celoti, pač pa samo na njegov južni del od Grglja na vzhodu in Srobotnika na zahodu.¹¹

F. Ramovš je kostelski govor uvrstil med belokranjske govore.¹² Zemljepisno gledano se kostelščina razteza od republiški meji s SR Hrvaško, in sicer se po Ramovšu začne južno od Loškega potoka ob republiški meji njen zahodni del, ki meji na dolenjščino, njeno južno mejo pa najdemo na karti zarisano južno od Kolpe (na desnem bregu) vse do izrazitejšega zavoja reke proti severu, kjer mešani kočevski govor sega do republi-

ške meje in ločuje kostelščino od drugih belokranjskih narečij.¹³ Na dialektološki karti T. Logarja in J. Riglerja najdemo zarisano južno kostelsko mejo po rečici Cabranki in po Kolpi.¹⁴ Severna meja kostelščine poteka na obeh kartah približno vzporedno z južno v smeri SZ–JV. Povojni zapisi z zahodnega konca kostelskega narečja so prinesli novosti, ki so sprožile premik narečne meje proti zahodu na Babno polje.¹⁵

Začetki Slovarja kostelskega govora segajo še v Ramovševo dobo. Takrat je profesor Gregorič, doma iz Delača v Kostelu,¹⁶ kot študent začel zbirati opaznejše besede v svojem domačem govoru. Ta prva zbirka je obsegala ekspresivne izraze, arhaizme, izposojenke iz italijanščine, nemščine in hrvaščine, manj pa poimenovanja za pokrajino tipičnih etnografskih predmetov. V letih 1948–1952 je profesor Gregorič že oddal SAZU okoli 3000 besed, ki sedaj spadajo v narečno kartoteko pri SSKJ in so bile upoštevane v Besedišču slovenskega jezika.¹⁷ Glede na opisane začetke je razvidno, da je slovar nastajal najprej kot diferencialni narečni slovar, ki ne bi vključeval besed in pomenov, ki bi bili enaki knjižnim. S tem bi ne bil prikazan leksikalni sistem tega govora v celoti,¹⁸ kar pa bi bilo glede na njegovo obmejno lego premalo povedno v smislu pripadnosti slovenskemu jeziku. S podajanjem samo diferencialnega besedišča¹⁹ nekega govora ostane neznan tisti del narečnega leksikalnega sistema, ki se pokriva s knjižnim jezikom. Prav tako ostane nerazmejeno od knjižnega – gledano z vidika danega govora – samo v narečju rabljeno besedje, ki ga pripadniki narečja sicer poznajo, a ga ne uporabljajo. To zadnje v Slovar kostelskega govora ni zajeto. Seveda govori za diferencialni tip narečnega slovarja vrsta nejezikovnih dejavnikov, tako psihološki v zvezi z opaznostjo npr. ekspresivnih izrazov ali etnografskih poimenovanj, dalje čas zbiranja in obdelave, ki je za diferencialni slovar v primerjavi s t. i. popolnim slovarjem²⁰ precej krajši. Podobno je z materialnimi sredstvi, ki so v prvem primeru lahko občutno manjša kot pa v drugem. V drugačnem položaju je tudi zbiralec slovarskega gradiva. Pri diferencialnem tipu narečnega slovarja je precej manj zahteven kot pri popolnem; za zadnjega si je težko predstavljati nepripadnika zapisovanega govora, še posebej, ko gre za semantiko.

Oba že omenjena novejša narečna slovarja, črnovrški in prekmurski beltinski, ne spadata niti med strogo diferencialne slovarje niti nista skušala biti popolna slovarja v prej navedenem pomenu. Obsegata diferencialno leksiko in v manjši ali večji meri besedje, ki je značilno za knjižni jezik. Predstavljata nekakšen prehodni, mešani tip narečnega slovarja.

V primeru Slovarja kostelskega govora je bila neposredna spodbuda za prehod v tip popolnega narečnega slovarja zemljepisna lega govora in to, da je bil zapisovalec tega govora hkrati njegov pripadnik. Ta prehod je potekal tako, da je profesor Gregorič že omenjeni zbirki priključil še leksiko po temah (hiša, orodje, polje, pokrajina, rastline, živali, bolezni, vremenski pojavi, človek ipd.), dodal krajevna, ledinska, hišna in osebnostna imena ter imena praznikov; izpisal je pisma, ki jih je desetletja prejemal na svoja službena mesta od svojih domačih.²¹ Tako dobljeno gradivo je primerjal s Slovenskim pravopisom²² in Pleteršnikovim slovarjem.²³ S to primerjavo se je število besed nekoliko povečalo.²⁴ Pri tem se lahko vzbudijo pomisleki o dejanskem narečnem življenju besed, ki so bile vključene v slovar. Vsekakor je zelo zanesljiva prvotna zbirka in enako tudi besedje, ki je bilo vključeno v slovar po tematskem načelu. Deloma lahko podvomimo ob izpisih pisem, posebej pa ob primerjanju slovarskega gradiva s Slovenskim pravopisom in Pleteršnikovim slovarjem, vendar ta dvom povsem zavrne dejstvo, da ima zlasti najstarejša generacija na Kostelskem zelo trden občutek za to, kaj spada v njen leksikalni in semantični sistem.²⁵ Ta občutek je že pri srednji generaciji precej načet v smislu usmerjanja v pokrajinsko pogovorno varianto knjižnega jezika, zato iščemo dodatnih informacij samo pri najstarejših. Pri teh zavest »tako pravimo pri nas« zanesljivo preprečuje nekritično vključevanje besed in pomenov v ta slovar. To bi se ob drugačnih informatorjih ob sedaj potekajoči primerjavi kostelskega gradiva s SSKJ lahko dogajalo. Seveda narečna gesla ob primerjavi pokažejo večinoma drugače razvito semantiko, kot pa je to v navidez ustreznem knjižnem geslu.²⁶ Tako je ostalo pri tem, da sedanja faza dela za ta slovar poteka v prizadevanju vključiti besede in pomene, ki se ujemajo s knjižnimi in jih narečne dela samo raba v kostelskem govoru. Kljub vsemu pa je tako dobljeni »izkupiček« od časa do časa preverjen še na terenu.

Zbiranje gradiva za narečne slovarje – in Slovar kostelskega govora bo s približno 14 000 gesli spadal med večje take slovarje – je zahtevno in dolgotrajno delo, ki ga pri drugih narodih večinoma opravi skupina ljudi. Profesor Gregorič je pri takem delu vztrajal izjemno dolgo sam predvsem zaradi aktivnega znanja domačega govora in navezanosti na svoje ljudi in kraje. Občudovanja je vredno, da kljub visokim letom še sedaj omogoča občutljivo pomensko dopolnjevanje gesel, ki ga v Kostelu dobro zajame le generacijski in pokrajinski vrstnik starejših domačinov.

Profesor Gregorič zasluži za svoje večdesetletno zbirateljsko delo in za sedanje sodelovanje pri redakciji gradiva vse priznanje. Ob njegovem visokem jubileju mu želimo, da bi pri dobrem zdravju ne samo delal, pač pa tudi praznoval izid slovarja svojega domačega govora.

Sonja Horvat
ZRC SAZU Ljubljana

Opombe:

- ¹ Prim. Jože Gregorič – osemdesetletnik, Mohorjev koledar 1987, 152–153.
- ² Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–4, Inštitut za slovenski jezik SAZU, Ljubljana 1970–1985.
- ³ Slovar jezika slovenskih protestantov, kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- ⁴ Slovar stare knjižne prekmurščine, kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- ⁵ Oba rokopisa hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- ⁶ Ivan Tominc, Črnovrški dialekt, Kratka monografija in slovar, 1964.
- ⁷ Franc Novak, Slovar beltskega prekmurskega govora, Murska Sobota 1985.
- ⁸ Thesaurus der slovenischen Volksprache in Kärnten 1–3, Gradec 1982–1987.
- ⁹ O skupini za zadnja leta nimam podatkov.
- ¹⁰ Govor doline ob Dreti, pritoku Savinje.
- ¹¹ V Kostelu živi sedaj od 700 do 800 predvsem starejših ljudi. Mlajši so se odselili v večje kraje zaradi slabih prometnih povezav in pomanjkanja zaposlitve. Na področju je do petdeset zelo majhnih zaselkov.
- ¹² Fran Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti 136, Ljubljana 1935.
- ¹³ Fran Ramovš, Karta slovenskih narečij, Ljubljana 1957.
- ¹⁴ Tine Logar in Jakob Rigler, Karta slovenskih narečij, ZRC SAZU 1983.
- ¹⁵ Prim. Fonološki opisi 119–123, ANUBiH, Sarajevo 1981.
- ¹⁶ Glej Jože Žagar-Jagrov, Kostel, ljudje in zemlja ob Kolpi, Kočevje 1983.
- ¹⁷ Besedišče slovenskega jezika 1–2, ZRC SAZU 1987.
- ¹⁸ Pod leksikalnim sistemom govora oz. narečja pojmem vse besede, ki jih pripadnik danega govora oz. narečja uporablja pri sporazumevanju.
- ¹⁹ Diferencialno besedišče govora je skupek besed, ki se formalno, t.j. leksikalno ali pomensko, ločijo od leksikalnega sistema knjižnega jezika.
- ²⁰ Pod popolnim slovarjem ne pojmem dobro izdelanega slovarja, pač pa narečni slovar, ki skuša zajeti leksikalni sistem obravnavanega področja v celoti.
- ²¹ Družina je bila številna, člani so ostali medsebojno povezani, zato je bilo dopisovanje pogosto; razen dveh so ostali vsi na področju svojega narečja.
- ²² Slovenski pravopis, SAZU 1962.
- ²³ Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar 1–2, Ljubljana 1974.
- ²⁴ J. Gregorič ocenjuje, da se je število gesel na tak način povečalo za kakih 10 odstotkov.
- ²⁵ Na nekaj podobnega lahko dialektolog naleti tudi npr. v Reziji.
- ²⁶ Glede na knjižne pomene v posameznih knjižnih geslih se kažeta pri narečnih geslih dva tipa geselske zgradbe. Prvič, gesla imajo kak pomen manj od ustreznega knjižnega gesla, in drugič, poleg knjižnim ustreznim pomenom ima narečno geslo še kakšen specifičen narečni pomen več.